

АРХЕОЛОГІЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ – ЗАСНОВАНИЙ У 1947 Р.
ВИДАЄТЬСЯ ЩОКВАРТАЛЬНО

КИЇВ • 1•2026

Головний редактор

ЧАБАЙ В. П., член-кореспондент НАН України, Інститут археології НАН України

Редакційна колегія

БОЛТРИК Ю. В. – кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України

БУЙСЬКИХ А. В. – доктор історичних наук, Інститут археології НАН України

ГАРДІ С. Е. – PhD, Альянс для боротьби зі злочинністю в інтернеті, Велика Британія

ДЖІНДЖАН Ф. – професор, доктор хаб., Університет Сорбонни, Париж-1, Франція

ЗАЛІЗНЯК Л. Л. – професор, доктор історичних наук, Інститут археології НАН України

КАЙЗЕР Е. – професор, доктор хаб., Вільний університет Берліна, Німеччина

МОТУЗАЙТЕ МАТУЗЕВІЧУТЕ (КІН) Г. – професор, PhD, Вільнюський університет, Литва

ОТРОЩЕНКО В. В. – професор, доктор історичних наук, Інститут археології НАН України

ПЛАВІНСЬКИЙ М. О. – кандидат історичних наук, Варшавський університет, Польща

ПОТЄХІНА І. Д. – кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України, Україна

РАБІНОВІЦ А. – PhD, Техаський університет в Остіні, Сполучені штати Америки

ФОРНАСЬЄ Й. – професор, доктор, Галле-Віттенберзький університет імені Мартіна Лютера, Німеччина

ШЕВЧЕНКО Т. М. – кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України (відповідальний секретар)

ШНЕЕВАЙС Є. – доктор хаб., Центр археології Ляйбніца, Німеччина

ARHEOLOGIA

SCIENTIFIC JOURNAL – FOUNDED IN 1947
FREQUENCY: QUARTERLY

KYIV • 1•2026

Editor-in-Chief

CHABAI V. P., Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Institute of Archaeology
of the National Academy of Sciences of Ukraine

Editorial Board

BOLTRYK Yu. V. – PhD in History, Institute of Archaeology NAS of Ukraine

BUISKYKH A. V. – DSc., Institute of Archaeology NAS of Ukraine

DJINDJIAN F. – Professor, Dr. Hab., University of Paris 1 Pantheon Sorbonne, France

FORNASIER J. – Professor, Ph.D., Martin Luther University Halle-Wittenberg, Germany

MOTUZAITĖ MATUZEVIČIŪTĖ (KEEN) G. – Professor, Ph.D., Vilniaus universitetas, Lithuania

HARDY S. A. – PhD., Alliance to Counter Crime Online, United Kingdom

KAISER E. – Professor, Dr. Hab., Institute of Prehistoric Archaeology Freie Universität Berlin, Germany

OTROSHCHENKO V. V. – Professor, DSc., Institute of Archaeology NAS of Ukraine

PLAVINSKI M. O. – PhD in History, University of Warsaw, Poland

POTEKHINA I. D. – PhD in History, Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine

RABINOWITZ A. – PhD in Classical Archaeology, The University of Texas at Austin, USA

SHEVCHENKO T. M. – PhD in History, Institute of Archaeology NAS of Ukraine (Executive Secretary)

SCHNEEWEISS J. – Dr. Hab., Leibniz-Zentrum für Archäologie, Germany

ZALIZNIAK L. L. – Professor, DSc., Institute of Archaeology NAS of Ukraine

ЗМІСТ

CONTENTS

Статті

- МАНЬКО В. О., ТЕЛІЖЕНКО С. А. Крем'яний комплекс шару 4 стоянки Фатма Коба, Крим, Україна
- ПУКЛІНА О. О. Розписний скляний посуд з Ольвії Понтійської
- СІКОЗА Д. М. Комплекс гунського часу з пониззя Дніпра
- АКСЬОНОВ В. С. Катакомби особливого типу Верхньосалтівського некрополя

Articles

- 5 MANKO V. O., TELIZHENKO S. A. Flint Artefacts of Layer 4 at the Fatma Koba Site, Crimea, Ukraine
- 18 PUKLINA O. O. Painted Glassware from Olbia Pontica
- 28 SIKOZA D. M. Hun Assemblage from the Dnipro River Lower Region
- 46 AKSIONOV V. S. Catacombs of a Specific Type within the Verkhni Saltiv Necropolis

Публікації археологічних матеріалів

- ЛИСЕНКО С. Д., ЛИСЕНКО С. С. Комплекси кінця пізнього бронзового та раннього залізного віку Войцехівського могильника (за матеріалами досліджень 2013 р.)
- ЧЕЧУЛІНА І. О. Чорнолаковий посуд у зібранні античної колекції Старого музею (Берлін, Німеччина): погляд із Північного Причорномор'я
- САВЕЛЬЄВА К. С., САВЕЛЬЄВ О. К. Світильники з римської цитаделі Тіри

Publications of Archaeological Materials

- 65 LYSSENKO S. D., LYSSENKO S. S. Late Bronze and Early Iron Age Assemblages of the Voitsekhivka Cemetery (based on research of 2013)
- 92 CHECHULINA I. O. Black-Glazed Ware in the Collection of Classical Antiquities of the Altes Museum (Berlin, Germany): Perspectives from the Northern Black Sea Region
- 106 SAVELIEVA K. S., SAVELIEV O. K. Lamps from the Roman Citadel of Tyras

*До історії
стародавнього виробництва*

БУЦЬКИЙ І. М., МИШУСТА О. В. Технологічні традиції виготовлення кераміки населення фіналу доби бронзи в басейні р. Самара

*To the History
of Ancient Crafts*

125 BUTSKYI I. M., MYSHUSTA O. V. Technological Traditions of Ceramics Production of the Final Bronze Age Population in the Samara River Basin

Історія науки

ПОПЕЛЬНИЦЬКА О. О. Кременний наконечник дротика доби бронзи з Криму

History of Science

142 POPELNYTSKA O. O. A Bronze Age Flint Dart Point from Crimea

О. О. ПОПЕЛЬНИЦЬКА

КРЕМІННИЙ НАКОНЕЧНИК ДРОТИКА ДОБИ БРОНЗИ З КРИМУ

Статтю присвячено публікації знахідки зі зруйнованого поховання, виявленої у 1926 р. поблизу с. Топчі-Кой у Криму (нині — с. Долинне Бахчисарайського р-ну АР Крим) та дослідженої Миколою Ернстом, який визначив її як кремінний кинджал. Історичний контекст поховання, описаного М. Л. Ернстом, дозволяє уточнити належність цього артефакту до певної археологічної культури.

Ключові слова: Крим, доба бронзи, кремінна зброя, М. Л. Ернст.

У науковому архіві Національного музею історії України (НА НМІУ) зберігаються документи Миколи Львовича Ернста (1889–1953) — дослідника археології Криму.

Певні аспекти біографії та наукової діяльності цього відомого археолога та непересічної особистості вже аналізувалися (Бібіков 1964; Храпунов 1989; Филимонов, Храпунов 1996; Непомнящий 2010, 2011, 2012, 2016; Чижова 2012).

М. Л. Ернст народився у Києві, де працював його батько, що мав німецьке підданство. Завершивши у 1907 р. гімназію у м. Глухові, М. Л. Ернст вступив на історичне відділення Берлінського університету, яке завершив у 1911 р., захистивши магістерську дисертацію. По поверненні до Києва М. Л. Ернст працював у бібліотеці Київського університету Св. Володимира, поки у 1914 р. разом із родиною, як етнічний німець, був засланий до Сибіру, де перебував до 1917 р. (Непомнящий 2016, с. 186). Переїхавши до Криму у 1919 р., М. Л. Ернст ви-

кладав у новоствореному Таврійському університеті, а з 1921 р. завідував археолого-етнографічним відділом Центрального музею Тавриди. Одночасно він був співробітником Кримського відділу в справах музеїв і охорони пам'яток мистецтва, старовини, природи й народного побуту, а також секретарем Таврійського товариства історії, археології та етнографії.

М. Л. Ернста вважають одним із найактивніших дослідників археології Криму 1920-х — 1930-х рр., який особисто та разом з іншими науковцями здійснив чимало експедицій і розвідок. Археологічну діяльність М. Л. Ернста 15 лютого 1938 р. перервав арешт за звинуваченням у шпигунстві на користь Німеччини та «германофільській» пропаганді в наукових публікаціях та виступах. У 1940 р. М. Л. Ернста заслали до таборів, після звільнення з яких із 1946 р. він жив на поселенні у Кемеровській обл. (Сибір). Там його у 1949 р. вдруге заарештували й знову відправили до табору. У 1953 р. М. Л. Ернста звільнили за амністією, проте він незабаром помер від серцевого нападу, так і не побачивши батьківщину. Відомого науковця поховано у м. Прокоп'євськ Кемеровської обл.

Однією з археологічних розвідок М. Л. Ернста було обстеження місця знахідки поховання, із кремінним виробом, визначеним, визначений ним як кинджал. Обставини виявлення цієї знахідки такі.

У листопаді 1926 р. поблизу с. Топчі-Кой (нині — с. Долинне Бахчисарайського р-ну АР Крим) під час копання глини місцеві мешканці випадково виявили поховання з кремінним артефактом, який було передано до Центрального музею Тавриди у Сімферополі, археологічний відділ якого очолював Микола Ернст. Отримавши 14 квітня 1927 р. повідомлення про цю знахідку, М. Л. Ернст виїхав до с. Топчі-Кой та 22–23 квітня 1927 р. провів обстеження місця її виявлення. Малюнок М. Л. Ернста із зображенням означено-

© ПОПЕЛЬНИЦЬКА Олена Олексіївна, 2026 — кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник, Національний музей історії України, ORCID: 0000-0002-2719-2503, elenac503@gmail.com

© Інститут археології НАН України, 2026

Ця стаття відкрита за ліцензією [CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk)
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>

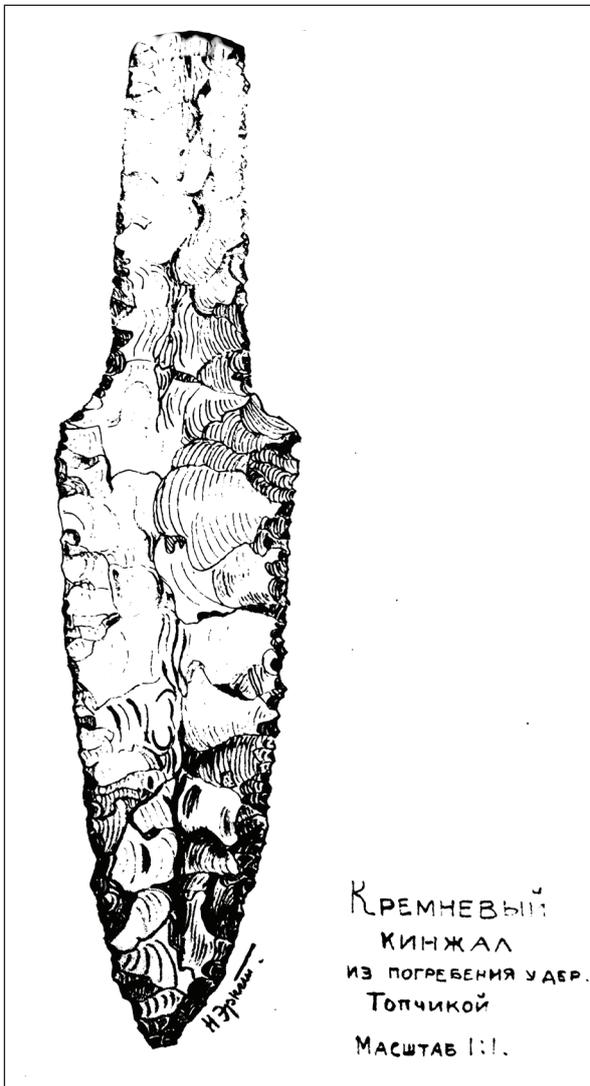

Рис. 1. Кремінний кинджал, у 1926 р. виявлений у похованні поблизу с. Топчі-Кой у Криму. Малюнок Миколи Ернста. Туш, перо. [1927 р.]. НА НМІУ

Fig. 1. A flint dagger discovered in 1926 in a burial near the village of Topchi-Koi in the Crimea. Drawing by Mykola Ernst. Mascara, pen. [1927]. Archive NMHU

ної знахідки (рис. 1), два рукописні плани (рис. 2, 3), розріз місця її виявлення (рис. 4), а також два варіанти звіту про відрядження до с. Топчі-Кой (рис. 5–5а, б) нині зберігаються у особистому фонді М. Ернста у НА НМІУ¹. Знахідка 1926 р. з с. Топчі-Кой досі не була введена до наукового обігу, а її місце перебування на сьогодні невідоме.

Контекст знахідки та її датування

Обставини виявлення означеного артефакту М. Л. Ернст виклав у чорновому та чистовому варіантах звіту про відрядження до с. Топчі-

Кой. Чорновий варіант звіту, написаний олівцем на аркуші з блокноту, має заголовок «Селище Топчікой на [ріці] Качі». У ньому йдеться про таке²:

«(с. 1). На горі (третє пасмо [Кримських гір], навпроти Качі) на північ від селища, на високому мису, що виступає над долиною, [я] виявив уламок кераміки — скіфської, грубої, з глини з піском, та грецької: край горла амфори та ручку амфори пізньої форми³. Селяни виорювали тут «глеки». Слідів будівель та укріплень немає. Селяни кажуть, що виявляли залишки стін. Вище на краю плато є великий розкопаний курган⁴.

З іншої сторони Качі (південний захід) у горах є печера Донгуз-Коба, непридатна для мешкання — [я] оглядав. На схилах під нею також трапляється скіфо-грецька кераміка, проте мало. Над садибою Гулахова на пагорбі є два маленькі охайні кургани.

Біля в'їзду до села зі сторони Бахчисараю праворуч шосе навпроти першого будинку ([власника] Сайко) є тераса, утворена під час викопування глини (біла добра глина). Тут при копанні глини виявили могилу. Могильна яма викопана в глинистому материкі. Заповнена чорноземом. Зберіглась лише верхня частина. Яма орієнтована на північний схід. Глибина 0,90 м, ширина 1,20 м, довжина не збереглась. Померлий лежав головою на північний схід. На момент виявлення у листопаді 1926 р. знайшли лише голову та плечі. Померлий лежав, певно, на спині обличчям догори. Під черепом знайдено кремінний кинджал, переданий до нас у Музей. Насипу над могилою не було.

Під час спорудження свого будинку навпроти цього місця на тій стороні шосе Сайко також знайшов поховання і в них — три горщикики.

(с. 2) Провів розвідку поряд поховання із кремінним кинджалом. Заклав три траншеї завширшки 1,00 м та глибиною 0,50 м до чистого білого глиняного материка, довжиною одна — 15 м, друга — 3 м, третя — 10 м (рис.⁵).

² Тут і далі переклад з російської належить авторці.

³ Сьогодні відомо про існування поблизу с. Долинне двох городищ III ст. до н.е. — III ст. н.е.: Топчі-Кой I та Топчі-Кой II і синхронного їм некрополя Долинне.

⁴ Можливо, це один із чотирьох курганів, у 1895 р. досліджених Ю. А. Кулаковським.

⁵ Номери малюнків не вказані.

¹ Науковий архів НМІУ, ф. Р-7, оп. 1, спр. 1.

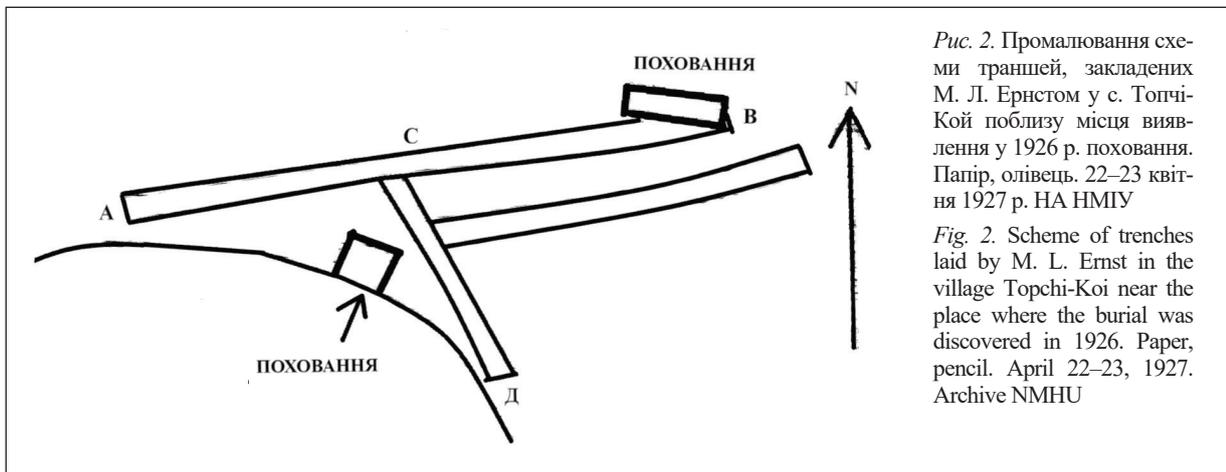

Рис. 2. Промалювання схеми траншей, закладених М. Л. Ернстом у с. Топчі-Кой поблизу місця виявлення у 1926 р. поховання. Папір, олівець. 22–23 квітня 1927 р. НА НМІУ

Fig. 2. Scheme of trenches laid by M. L. Ernst in the village Topchi-Koi near the place where the burial was discovered in 1926. Paper, pencil. April 22–23, 1927. Archive NMHU

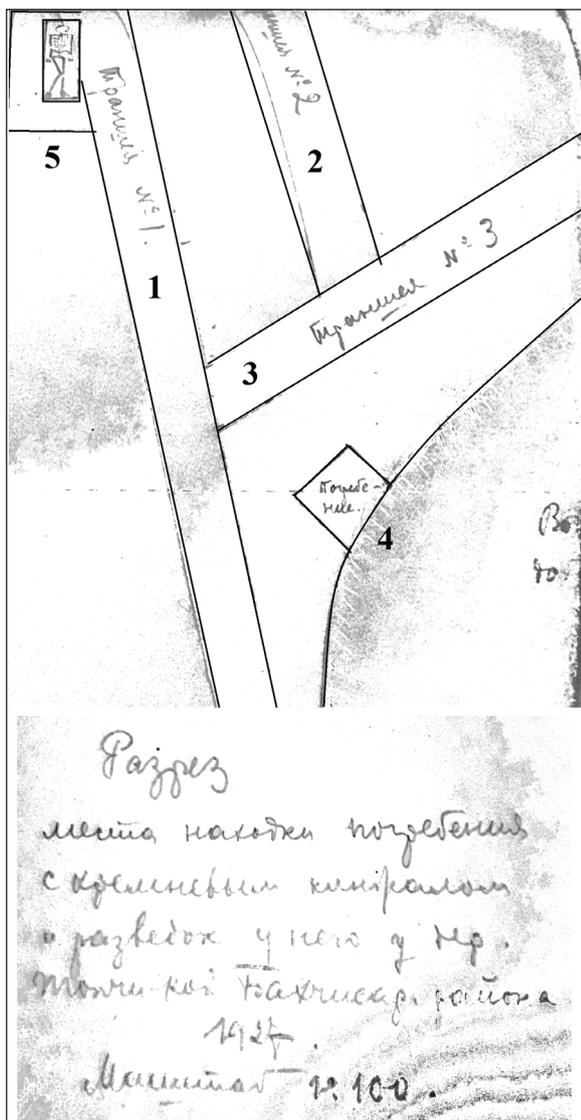

Рис. 3. Промалювання схеми траншей, закладених М. Л. Ернстом у с. Топчі-Кой поблизу місця виявлення у 1926 р. поховання. Папір, олівець. 22–23 квітня 1927 р. НА НМІУ

Fig. 3. Scheme of trenches laid by M. L. Ernst in the village Topchi-Koi near the place where the burial was discovered in 1926. Paper, pencil. April 22–23, 1927. Archive NMHU

Наприкінці [траншеї] «В» на глибині 40 см виявлене поховання чоловіка, віком близько 30 років, на спині, головою на захід, кістки доброї збереженості, речі відсутні. Кістяк покладено недбало: одне коліно на іншому. Слідів труни немає, довжина стег [нової кістки] 41 см. Череп схожий на грецькі.

Кераміка, виявлена при спорудженні будинку Сайко (рис.), з нею – короткий широкий меч та кілька «очкових» намистин».

Машинописний текст звіту М. Л. Ернста має назву «Розвідка поблизу с. Топчікой. 22–23 квітня 1927 р.», у ньому йдеться про таке:

«(с. 39) 14 квітня 1927 р. Центральний музей Тавриди отримав повідомлення від НКПроса [Народного Комісаріату Просвіти. — О. П.] Криму про те, що в селі Топчі-Кой селяни під час копання глини випадково знайшли поховання і в ньому — кремінний кинджал, також представлений у Музеї (див. рис.⁶).

22 квітня для дослідження місця виявлення знахідки та для детального з'ясування обставин цієї знахідки я прибув до села Топчі-Кой, розташованого у 6 верстах на Захід від Бахчисараю на річці Качі у долині її виходу крізь третє пасмо Кримських гір, утворене третинними відкладами. Пагорби третього пасма складаються з третинних вапняків, під якими залягають нижче-третинні глини. Виходи цих білих глин наявні у місці входження Бахчисарайського шосе до селища Топчікой, праворуч шосе навпроти першого будиночка (селянина Сайко). У цьому місці селяни селища Топчікой беруть глину для господарських потреб, унаслідок чого утворилась чимала виїмка глибиною до 3-х метрів з виїздом у неї шосе.

⁶ Номери малюнків не вказані.

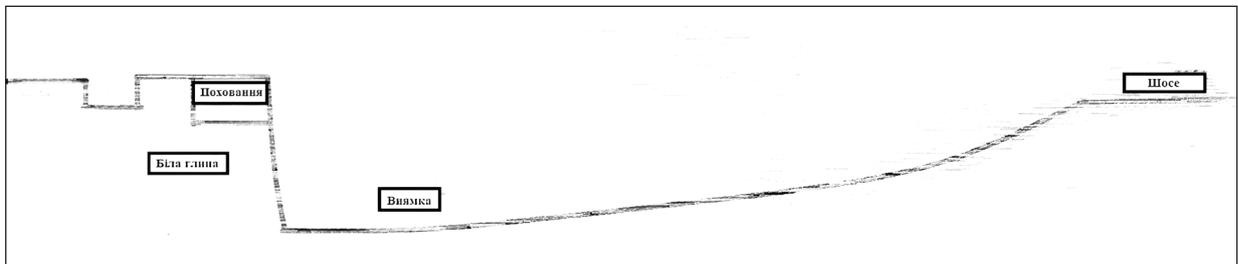

Рис. 4. Промальовання розрізу місця виявлення у 1926 р. поховання у с. Топчі-Кой. Папір, олівець. 22–23 квітня 1927 р. НА НМІУ

Fig. 4. Cross section of the place of discovery in 1926 in the village Topchi-Koi burial ground. Paper, pencil. April 22–23, 1927. Archive NMIU

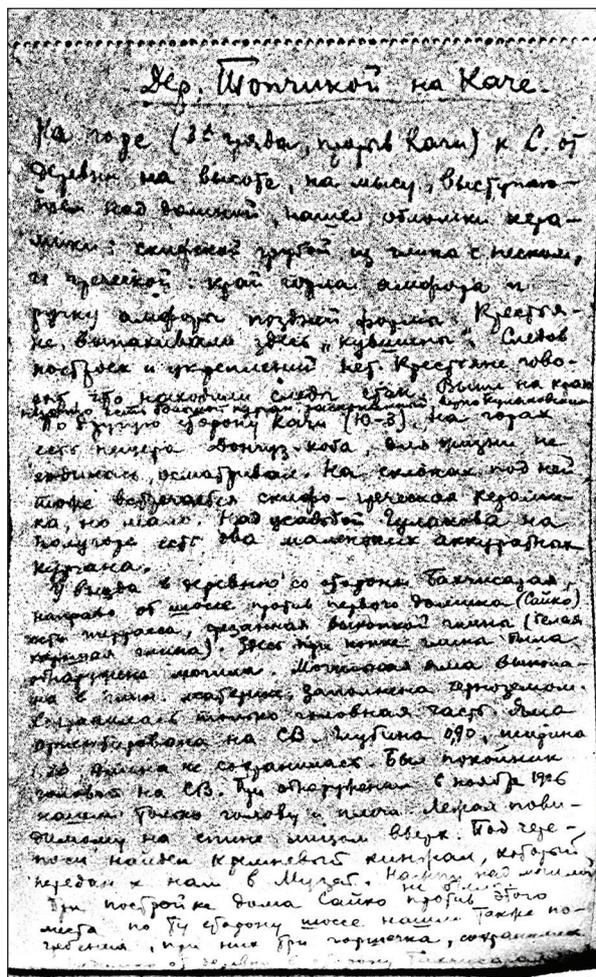

Рис. 5. Титульна сторінка звіту М. Л. Ернста «Селище Топчі-Кой на [ріці] Качі». Папір, олівець. 22–23 квітня 1927 р. НА НМІУ

Fig. 5. The title page of M. L. Ernst's report "Topchi-Koi Village on the Kacha [River]". Paper, pencil. April 22–23, 1927. Archive NMIU

Під час такого видобування глини селянин Мих. Вол. Анісімов і виявив означене поховання. Унаслідок вивчення могильної ями та опитування свідків я з'ясував таке.

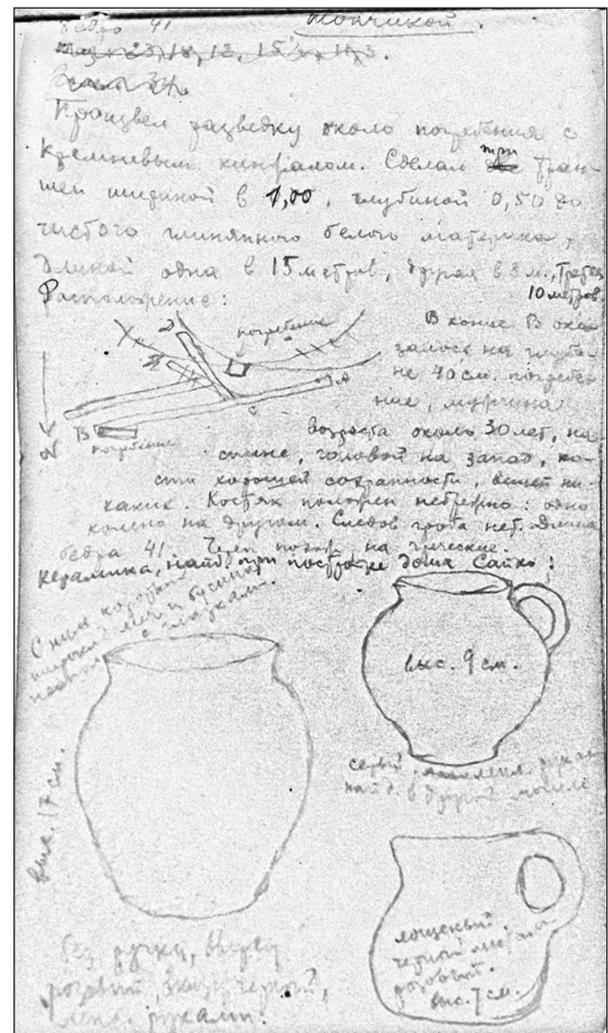

Рис. 5а. Друга сторінка звіту М. Л. Ернста «Селище Топчі-Кой на [ріці] Качі». Папір, олівець. 22–23 квітня 1927 р. НА НМІУ

Fig. 5a. The second page of M. L. Ernst's report "Topchi-Koi Village on the Kacha [River]". Paper, pencil. April 22–23, 1927. Archive NMIU

Могильна яма розташовувалась у найвищій точці невеликого пагорба висотою 2 м, складеного з білої глини с чорноземним покриттям завтовшки 30–40 см. Могильна яма не мала

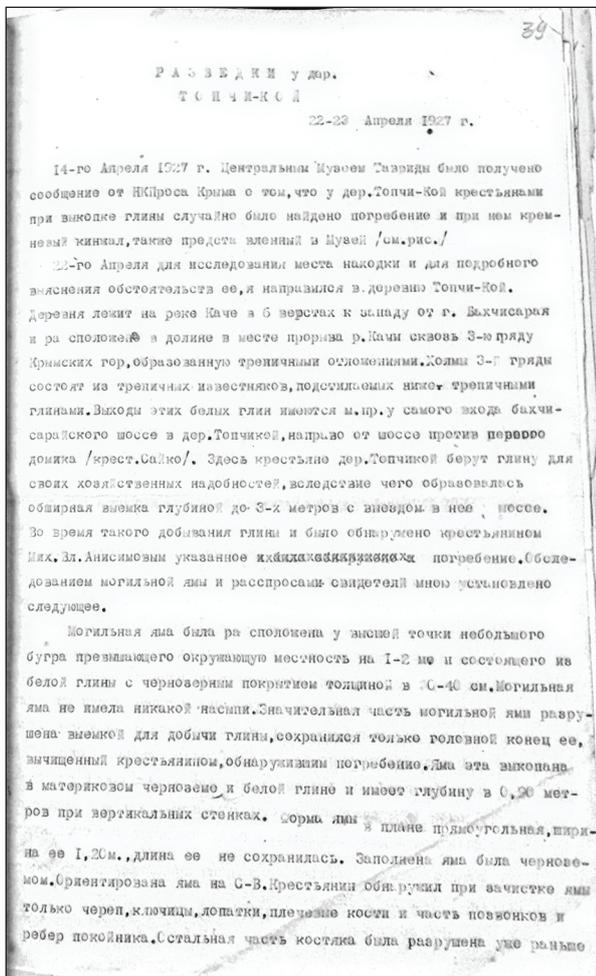

Рис. 6. Титульна сторінка звіту М. Л. Ернста «Розвідка поблизу с. Топчі-Кой. 22–23 квітня 1927 р.». Папір, машинопис. Після 23 квітня 1927 р. НА НМІУ

Fig. 6. Title page of M. L. Ernst's report "Reconnaissance near the village of Topchi-Koi. April 22–23, 1927." Paper, typescript. After April 23, 1927. Archive NMIU

будь-якого насипу. Її значну частину зруйнувала виїмка для видобутку глини, зберігся лише верхній кінець, розчищений селянином, що виявив поховання. Яма викопана у материковому чорноземі та білій глині, має глибину 0,90 м при вертикальних стінках. Яма у плані прямокутна, шириною 1,2 м, довжина не збереглась. Яма була заповнена чорноземом та орієнтована на північний захід. Селянин під час зачистки ями виявив лише череп, ключиці, лопатки, плечові кістки, частину хребців та ребра похованого. Решта кістяка була зруйнована раніше (с. 40) видобувачами глини. Покійний лежав на спині обличчям на Північний Схід, його плечові кістки паралельні тубулу. Череп та кістки були збережені тим, хто їх знайшов. Кременний кинджал під головою покійного [орієнто-

ваний] на північний захід. Інших предметів при небіжчику виявлено не було.

Через важливість означеної знахідки на сусідній із могилою ділянці для перевірки наявності інших подібних поховань я заклав три розвідувальні траншеї завширишки кожна в 1,00 м та глибиною у 0,50 м до чистого білого глинистого материка (розташування траншеї див. на плані, що додається). Загальна довжина прокладених траншеї 15–10 м. Траншеї ці ніяких поховань, аналогічних описаному, не виявили. У східному кінці 15-метрової траншеї було виявлене поховання у прямокутній ямі, орієнтованій зі сходу на захід, розмірами 1,95 × 0,55 м, глибиною 0,40 м, що не доходило до чистого материка. Покійний лежав на спині обличчям на схід. Права нога децю зігнута у коліні, яке покладене на ліву ногу, що лежала у витягнутому положенні. Покійний — чоловік віком близько 30 років, зростом 1,65 м, довжина стегна 41 см. Ніяких предметів при покійному виявлено не було. Судячи зі збереженості кісток, поховання належить до останніх 2-х століть і до вище означеного поховання стосунку не має.

Шляхом опитування місцевого населення я з'ясував, що під час спорудження будинку селянкою Пр. Фед. Сайко навпроти місця виявлення описаного поховання з кременним кинджалом на протилежній стороні шосе 1919 р. були виявлені на глибині близько одного сажня від поверхні землі два поховання. Деталі розташування цих поховань з оповіді селянки Сайко з'ясувати з достовірністю не вдалось. При покійних були знайдені залізний широкий кроткий меч, три глиняні ліплені від руки горщики сірої глини, одна намистина з єгипетської пастти з вічками. Усі ці предмети власниця будинку зберегла. Вони належать скіфській культурі римської доби і вповні аналогічні предметам зі скіфського городища «Неаполь» поблизу Сімферополя».

Крім двох означених текстів звітів зберігся малюнок тушшю з підписом М. Л. Ернста із зображенням кременного виробу видовжено-витягнутих пропорцій із довгим черенком та двосторонньою ретушшю. За цим малюнком, виконаним у масштабі 1:1 на стандартному аркуші паперу для письма, розміри «кинджала» з с. Топчі-Кой приблизно становили 25–27 см. Історичний контекст поховання, описаного М. Л. Ернстом, дозволяє уточнити належність цього артефакту до певної археологічної культури.

зазначали, що у похованнях Побужжя, Приазов'я та Донеччини списи й дротики переважають серед предметів озброєння, хоча є доволі рідкісними. Із 1400 комплексів південно-бузького варіанту ямної культури кремінні списи й дротики виявлені лише в 14 похованнях, кинджал — в одному похованні; до того ж останній, судячи з місця його розташування у могилі, на думку С. І. Іванової та В. В. Циміданова, є наконечником списа. У Північно-Західному Приазов'ї кремінні списи і дротики виявлені у 10 із 589 поховань (Іванова, Циміданов 2004, с. 135-136).

Отже, знахідки кремінних артефактів (подібних до «кинджала» із с. Топчі-Кой) дослідники зараховують до ямної археологічної культури раннього бронзового віку. Функціональне призначення знахідки з с. Топчі-Кой — наконечник дротика — визначає місце його розташування у похованні, а саме біля голови похованого. Водночас В. П. Власов та В. О. Тихомиров вважають, що кремінні біфаси з двосторонньою обробкою могли мати багатофункціональне універсальне призначення і використовуватись як у побуті, так і військовій справі (Власов, Тихомиров 2017, с. 73).

Наконечниками дротиків артефакти, за формою подібні до знахідки з с. Топчі-Кой, вважає і дослідник В. І. Ключко, який визначає їх як оброблені з двох боків гостролисті кремінні вістря з чітко виділеним довгим звуженим черенком. Вони походять із поховань ямної археологічної культури Криму, Дніпропетровщини, Херсонщини та Миколаївщини (Ключко 2006, с. 64). Натомість кинджалами В. І. Ключко вважає кремінні вироби з вузьким гостролистим лезом і слабо виділеним або зовсім не виділеним черенком та кремінні вироби з видовжено-трикутним лезом і коротким широким черенком (Ключко 2006, с. 66, 69). Таким чином, знахідка з с. Топчі-Кой за своїми зовнішніми ознаками підпадає під визначення дротика.

Із території Кримського півострова походить ще один кремінний наконечник дротика (визначення В. І. Ключка), виявлений 1998 р. у кургані поблизу с. Ємельянівка Нижньогірського р-ну. Це виріб довжиною 0,18 м із чітко виокремленим черенком, який В. П. Власов та В. О. Тихомиров також вважають наконечником списа або, скоріше, дротика. У похованні цей артефакт лежав паралельно до західної торцевої стіни могильної ями, а його вістря було спрямоване у напрямку до черепа похованого. Якщо в цього наконечника було древко, його гі-

потетична довжина відповідає довжині древка дротика (Власов, Тихомиров 2017, с. 72).

Аналогіями кремінного артефакту, знайденого у с. Ємельянівка, на думку В. П. Власова та В. О. Тихомирова, є три знахідки з Криму. Першу з них у 2016 р. було виявлено під час дослідження у Сімферопольському р-ні поховання ямної археологічної культури в кургані Трудове 1. Означений кремінний предмет, визначений В. П. Власовим та В. О. Тихомировим як наконечник або кинджал, перебував біля кисті лівої руки похованого (Власов, Тихомиров 2017, с. 71). Цей артефакт належить до типу двосторонніх черенкових, його довжина становить 0,130 м, найбільша ширина — 0,037 м, довжина черенка — 0,050 м. Плоска, двостороння ретуш ретельно виконана. Добре виділений черенок плавно звужується від леза до його основи. У місці переходу леза в черенок наявні симетричні поперечні виїмки, що могли призначатися для кріплення дерев'яного чи кістяного руків'я. Слідів древка чи руків'я не виявлено.

Другий кремінний виріб схожої форми (проте без виїмок у основі леза) довжиною 0,14 м у 2003 р. було виявлено поблизу оз. Донузлав (пів Тарханкут) у похованні кургану ямної археологічної культури поблизу лицьової частини черепа чоловічого кістяка.

Третій аналогічний кремінний виріб лавролисної форми довжиною 0,11 м (також без виїмки) у 1969 р. було виявлено в похованні ямної археологічної культури кургану Танкове поблизу м. Красноперекопська (нині — м. Яни Капу). Він лежав біля кісток лівої руки похованого, вістям спрямований до черепа.

Найбільш схожою на кремінний виріб із кургану Трудове 1 є знахідка, виявлена у м. Інкерман під час дослідження залишків могильника доби бронзи (II тис до н.е.), які перебували під культурним шаром таврського поселення раннього залізного віку. В одному з досліджених поховань поряд кістяка, зорієнтованого черепом на північний схід, було виявлено «*наконечник списа, направлений вістрям догори*» із симетричними поперечними виїмками, а в ногах небіжчика — ліпну посудину. Г. М. Тощев припустив наявність на цьому місці зруйнованого кургану доби бронзи, що дозволяє зараховувати означені знахідки до ямної археологічної культури (Власов, Тихомиров 2017, с. 72).

Отже, кремінний артефакт, виявлений 1926 р. у с. Топчі-Кой, скоріше за все, є наконечником дротика, імовірно, ямної археоло-

гічної культури. Крім поховання, дослідженого М. Л. Ернстом, поблизу с. Топчі-Кой, певно, були й інші аналогічні поховання. Так, кілька поховань доби бронзи, розташованих під курганами, у 1895 р. поблизу с. Топчі-Кой виявив професор київського університету Св. Володимира Ю. А. Кулаковський.

Першим із дослідників, хто припустив, що кургани, досліджені Ю. А. Кулаковським, були розташовані саме поблизу с. Долинне (колишнього с. Топчі-Кой), став С. Г. Колтухов. Підставою для такого висновку є те, що, за свідченням Ю. А. Кулаковського, на першому з розкопаних ним курганів стояв досить унікальний для цього регіону Криму антропоморфний менгір «кам'яна баба». Цю пам'ятку, розташовану ліворуч шляху, що вів із Бахчисарая до с. Топчі-Кой, у 1837 р. згадував П. І. Кеппен — автор праці «Про старожитності Південного берега Криму і Таврійських гір» (рос. «О древностях Южного берега Крыма и гор Таврических»), який позначив її на карті (рис. 7) — додатку до означеної праці (Колтухов 1998, с. 17-18). Місцевість, де у 1926 р. поблизу с. Топчі-Кой було виявлено поховання, а також курган із «кам'яною бабою» на верхівці, позначені на топографічній карті околиць м. Севастополя 1941 р. (рис. 8).

У першому з курганів (розташованому поблизу с. Топчі-Кой) Ю. А. Кулаковський виявив поховання доби бронзи: людський кістяк із підібганими ногами, який лежав головою на північний схід, у могильній ямі, викопаній у материковій глині.

Другий із досліджених курганів (т. зв. курган Кулаковського) розташовувався неподалік першого. До доби бронзи належали два з виявлених у ньому поховань, одне з яких перебувало у кам'яній скрині, спорудженій із чотирьох вертикальних плит, перекритих горизонтальною плитою. Похований лежав головою на північний схід, на лівому боці з підібганими ногами на підсипці з дрібного річкового каменю. На внутрішній стінці скрині зберігся лінійний розпис чорною та червоною мінеральною фарбами.

Третій курган розташовувався за одну версту (дещо більше одного км) на південь від першого та другого курганів. У ньому Ю. А. Кулаковський виявив два поховання доби бронзи, одне з яких було здійснене у кам'яній скрині, накритій великою круглою плитою. У скрині виявлено два людські скелети у сидячому по-

ложенні, а у куті скрині стояв глиняний горщик чорного кольору. У другому похованні також була кам'яна скриня, стінки якої ізсередини були розписані смугами чорного та червоного кольорів. На дні скрині виявлено два кістяки з підібганими ногами зі слідами вохри на кістках, покладені головами на північний схід.

Четвертий курган, досліджений Ю. А. Кулаковським на південь від третього, містив два поховання доби бронзи. У першому був людський кістяк із підібганими ногами, що лежав у могильній ямі, викопаній у материковій глині. У заповненні ями було виявлено шматок мінералу реальгару (червоний сульфід миш'яку) ясно-червоного кольору. Друге поховання було в кам'яній скрині, спорудженій із чотирьох вертикальних плит. Людський кістяк із підібганими ногами лежав на підсипці з дрібного річкового каменю. У заповненні скрині Ю. А. Кулаковський виявив фрагменти нашитого на шкіру бронзового пояса (?) та шматки мінеральної фарби — жовтої та червоної мумії (залізооксидного пігменту) (Кулаковский 1897, с. 117-119).

У 1955 р. три невеликі кургани у с. Долинне (колишнє с. Топчі-Кой) дослідили науковці Бахчисарайського історико-археологічного музею. У центрі третього кургану на давній денній поверхні перебувала велика кам'яна скриня, складена з чотирьох плит та перекрита кількома плитами. Оскільки скриня на момент прибуття музейників була зруйнована, а плити розбиті, орієнтацію та розміри скрині з'ясувати не вдалося. На внутрішній поверхні однієї плити червоною вохрою було зображено коло із вписаним хрестом. У ящику скорчено на боку головою на південний схід, лежав людський скелет зі слідами вохри на кістках, а біля черепа — тонкий бронзовий списоподібний кинджал.

На думку А. О. Щепинського, група пам'яток із кам'яними скринями, встановленими в центрі курганного насипу на давній поверхні або дещо впущеними в неї, відома в Криму. Поховання у них скорчені, зі слідами вохри на кістках, у лежачому чи напівсидячому положенні покладені головою на південний схід або південний захід. Поховальний інвентар складають кам'яні знаряддя, ліпні горщики й пласкі мідні списоподібні кинджали. Поховання в кам'яній скрині, у 1955 р. виявлене у с. Долинне, А. О. Щепинський зарахував до катакомбної культури першої половини II тис. до н.е. доби середньої бронзи (Щепинский 1961, с. 227-229).

Висновки

Виявлення поблизу с. Топчі-Кой (с. Долинне) у 1895 та 1955 рр. курганів із похованнями, що мають ознаки ямної, кемі-обинської та катакомбної археологічних культур дозволяє припустити, що поховання, у 1926 р. виявлене у с. Топчі-Кой, може належати до однієї з цих культур.

Кримські аналогії похованню з кремінним наконечником дротика з с. Топчі-Кой (підкурганні поховання у с. Ємельянівка, Трудове 1, Донузлав, Танкове та Інкерман), зараховані дослідниками до ямної археологічної культури, дозволяють звузити датування знахідки з с. Топчі-Кой добою ранньої бронзи. Водночас відсутність

знахідок кремінних наконечників дротиків у похованнях у кам'яних скринях, у 1895 р. досліджених Ю. А. Кулаковським поблизу с. Топчі-Кой, та відсутність будь-яких ознак кам'яної скрині дозволяють відкинути припущення про належність поховання із с. Топчі-Кой до кемі-обинської археологічної культури.

На користь належності знахідки із с. Топчі-Кой до предметів озброєння ямної археологічної культури свідчить і зарахування дослідниками (В. І. Клочко, С. М. Разумов та ін.) подібних кремінних наконечників дротиків (чи кинджалів) до ямної культурно-історичної спільноти.

Надійшла 20.08.2024

Бібіков, С. І. 1964. Микола Львович Ернст (до 75 річчя з дня народження). *Археологія*, 16, с. 232-233.

Власов, В. П., Тихомиров, В. А. 2017. Раскопки кургана Трудовое 1. В: Майко, В. В. (ред.). *История и археология Крыма. Сборник статей*. V. Симферополь: ИП Бровко А. А., с. 68-81.

Иванова, С. И., Цимиданов, В. В. 2004. Воинство в ямном обществе Северо-Западного Причерноморья. *Древности. Харьковский историко-археологический ежегодник*, 5, с. 133-140.

Кеппен, П. И. 1836. Указатель к Карте Южного Крыма, принадлежащей к Крымскому сборнику Петра Кеппена. Издан при Императорской Академии наук.

Клочко, В. І. 2006. *Озброєння та військова справа давнього населення України (5000–900 рр. до Р. Х.)*. Київ: АртЕк.

Колтухов, С. Г. 1998. Курган Кулаковского. *Херсонесский сборник*, 9, с. 17-24.

Кулаковский, Ю. А. 1897. Отчет проф. Ю.А. Кулаковского о его исследованиях в Крыму. *Отчет Императорской археологической комиссии за 1895 год*, Санкт-Петербург: Типография Главного управления уделов, с. 117-124.

Непомнящий, А. А. 2016. Эрнст Николай Львович (1889–1956). В: Бочаров, С. Г., Ситдииков, А. Г. (ред.). *Мирас – Наследие. Татарстан – Крым. Город Болгар и изучение татарской культуры в Татарстане и Крыму в 1923–1929 годах*, 1. [Пермь]: «Астер Плюс», с. 183-201.

Непомнящий, А. А. 2010. Неизвестные страницы биографии Николая Эрнста: новые документы архивов Киева, Москвы и Санкт-Петербурга. *Сіверщина в історії України*, 3, с. 281-294.

Непомнящий, А. А. 2011. К восстановлению географии археологических исследований Н. Л. Эрнста в Крыму. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Исторические науки»*, 24 (63), 2, с. 83-95.

Непомнящий, А. А. 2012. *Профессор Николай Эрнст: страницы истории крымского краеведения*. Киев: Стилюс.

Разумов, С. М. 2010. *Крем'яні вироби населення Надчорномор'я доби ранньої та середньої бронзи (за матеріалами поховань)*. Автореферат дисертації к. і. н. Інститут археології НАН України

Разумов, С. М., Хохлов, М. В., Кравченко, Е. А. 2011. Крем'яний ніж-кинжал доби бронзи з Південно-Західного Криму. *Археологія*, 2, с. 82-84.

Сухопутна карта Криму 1890 року. Військово-топографічне депо. Масштаб 1:42000 (1 верста у дюймі). Аркуш XVI–II Сімферопольський повіт Таврійської губернії. URL: <https://freemap.com.ua/wp-content/uploads/2024/02/16-11.webp> (дата звернення: 25.02.2026).

Филимонов, С. Б., Храпунов, И. Н. 1996. Николай Львович Эрнст – исследователь истории и древностей Крыма. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, 5, с. 242-255.

Храпунов, И. Н. 1989. Микола Львович Ернст. *Археологія*, 4, с. 111-115.

Чижова, Л. К. 2012. Эрнст Н. Л. — первый директор библиотеки Таврического университета: к 95-летию со дня основания библиотеки. *Культура народов Причерноморья*, 229, с. 156-168.

Щепинский, А. А. 1961. Соляные изображения эпохи бронзы из Крыма. *Советская археология*, 2, с. 227-231.

Olena O. Popelnytska

PhD, Leading Research Fellow, the National Museum of the History of Ukraine, ORCID 0000-0002-2719-2503, elenac503@gmail.com

A BRONZE AGE FLINT DART POINT FROM CRIMEA

The article is devoted to the publication of a flint dart point — a chance find from a destroyed burial near Topchi-Koi village in Crimea (now Dolyne village, Bakhchysarai district of the Autonomous Republic Crimea), researched by Mykola Ernst.

In November 1926, near Topchi-Koi village in Crimea, local residents accidentally discovered a burial with a flint item, which was transferred to the Central Museum of Tavryda in Simferopol, the archaeological department of which was headed by Mykola Ernst at the time. Having received a message about this find on April 14, 1927, M. L. Ernst conducted a survey of the place where this find was discovered on April 22–23, 1927. M. L. Ernst's drawing with the image of the specified find, two handwritten plans and a section of the place of its discovery, as well as two reports on the results of a fieldwork in 1927 to Topchi-Koi village are currently stored in his personal archive in the Scientific Archive of the National Museum of the History of Ukraine. Information about the find of 1926 from the village of Topchi-Koi has not yet been introduced into scientific circulation. The location of this artefact is currently unknown, but M. L. Ernst's perfectly executed drawing allows us to get an idea of the find.

The burial pit was located on a top of a clay hill 2 m high and had no embankment. The burial pit, 0.9 m deep, was half destroyed during clay mining. The pit was rectangular, 1.2 m wide, oriented to the north-west. Its original length had not been preserved. The skull, clavicles, shoulder blades, part of the vertebrae and ribs of the buried person were found in the object. The shoulder bones were laying parallel to the trunk. The rest of the skeleton was destroyed. Under the head of the deceased there was a flint “dagger”. No other items were found with the buried person.

Detection near Topchi-Koi village (Dolynne) in 1895 and 1955, mounds with burials that have signs of the Kemi-Oba, Yamna (Pit Grave culture or Ochre Grave culture) and Catacomb archaeological cultures allow making the assumption that the burial was discovered in the village in 1926. Topchi-Koi site may belong to one of these cultures. The assumption that the find belongs to Topchi-Koi industry is also supported by the inclusion of similar flint dart points (or daggers) by researchers (V. I. Klochko, S. M. Razumov and others) into the Yamna cultural community.

Key words: Crimea, Bronze Age, flint tools, M. L. Ernst, Crimea.

References

- Bibikov, S. I. 1964. Mykola Lvovych Ernst (do 75 richchia z dnia narodzhennia). *Arheologia*, 16, p. 232-233.
- Vlasov V. P., Tikhomirov V. A. 2017. Excavations of the Barrow Mound Trudovoe 1. V.V. Maiko (ed.). *History & Archaeology of Crimea*, 5. Simferopol', pp. 68-81.
- Ivanova, S. I., Tsimidanov, V. V. 2004. Military in the Pit Society of the Northwest Black Sea Coast. *Antiquities (Drevnosti). Kharkiv Historical & Archaeological Annual*, 5, pp. 133-140.
- Köppen, P. I. 1836. Index to the Map of Southern Crimea, belonging to the Crimean Collection of Peter von Köppen. Published at the Imperial Academy of Sciences.
- Klochko, B. I. 2006. *Weaponry of Societies of the Northern Pontic Culture Circle: 5000 - 900 BC*. Kyiv: ArTek.
- Koltukhov, S. G. 1998. Kulakovsky's Mound. *The Chersonese Collection*, 9, p. 17-24.
- Kulakovskii, Yu. A. 1897. Report of Professor Yu. A. Kulakovsky on his Investigations in Crimea. *Report of the Imperial Archaeological Commission for 1895*. p. 117-124.
- Nepomniashchii, A. A. 2016. Ernst Nikolai Lvovich (1889–1956). In: Bocharov, C. G., Sitdikov, A. G. (eds.), *Miras – Nasledie. Tatarstan – Krym. Gorod Bolgar i izuchenie tatarskoi kultury v Tatarstane i Krymu v 1923–1929 godakh*, 1. Aster Plius, p. 183-201.
- Nepomniashchii, A. A. 2010. Neizvestnye stranitsy biografii Nikolaia Ernsta: novye dokumenty arkhivov Kieva, Moskvy i Sankt-Peterburga. *Sivershchyna v istorii Ukrainy*, 3, p. 281-294.
- Nepomniashchii, A. A. 2011. K vosstanovleniiu geografii arheologicheskikh issledovaniy N. L. Ernsta v Krymu. *Scientific notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series “Historical Sciences”*, 24 (63), 2, p. 83-95.
- Nepomniashchii, A. A. 2012. *Professor Nikolai Ernst: stranitsy istorii krymskogo kraevedeniia*. Kyiv: Stilos.
- Razumov, S. M. 2010. *Flint artefacts of Northern Pontic Populations of the Early and Middle Bronze Age (based on burial materials)*. *Specialty – 07.00.04. – Archaeology*. Abstract of a dissertation for the degree of a Candidate of Historical Sciences. Kyiv.
- Razumov, S. M., Khokhlov, M. V., Kravchenko, E. A. 2011. Flint Knife-Poniard of the Bronze Age from the South-Western Crimea. *Arheologia*, 2, p. 82-84.
- Land Map of Crimea. 1890. Military Topographic Depot. Scale 1:42000 (1 verst in an inch). Sheet XVI – II. Simferopol District of the Tavria Province. URL: <https://freemap.com.ua/wp-content/uploads/2024/02/16-11.webp> (access date: 25.02.2026).
- Filimonov, S. B., Khrapunov, I. N. 1996. Nikolai Lvovich Ernst – issledovatel istorii i drevnostei Kryma. *Materials in Archaeology, History and Ethnography of Tauria*, 5, p. 242-255.
- Khrapunov, I. N. 1989. Mykola Lvovych Ernst. *Arheologia*, 4, p. 111-115.
- Chizhova, L. K. 2012. Ernst N. L. — pervyi direktor biblioteki Tavricheskogo universiteta: k 95-letiiu so dnia osnovaniia biblioteki. *Kultura Narodov Prichernomoria*, 229, p. 156-168.
- Shepinskiy, A. A. 1961. Solyarnye izobrazheniia epohi bronzy iz Kryma. *Sovetskaia arheologiya*, 2, p. 227-231.